

КЊИГА-СПОМЕНИЦА О КЊИЗИ-СПОМЕНИКУ

Јован Пејчић, *Поетика књижевног разговора: „Десет њисаца – десет разговора”* Бранимира Ћосића, Службени гласник, Београд 2012

1. Када је 2002. године наш познати књижевни теоретичар и историчар књижевности, врсни уредник-приређивач и критичар, Јован Пејчић, извукао из полутаме идеолошки одржаваног националног немара и заборава важну и незаобилазну књигу разговора даровитог, плодног, али рано преминулог, Бранимира Ћосића са онда најутрајнијим српским књижевницима, *Десет њисаца – десет разговора*,¹ и поново је – опремљену поговором и потребним апаратом – објавио под паметним кровом Народне библиотеке Бор,² могло се сматрати да је тиме један важан посао подсећања на националне књижевне међаше заокружен. Бар за једну генерацију. Испоставило се, међутим, да су потребе биле не само потребе подсећања, него и претресања, продубљивања и актуализовања питања једне посебне форме – књижевног разговора, за чије постављање у нашој културној историји нема бољег повода од Ћосићеве књиге, једнодушно оцењиване као узорне. Књига је, тако, још једном објављена, у већ сада издавачки стандардизацијској едицији Службеног гласника *Појмовник*, доказаног књижевно-историјског посвећеника, уредника Гојка Тешића, а опет под приређивачком руком истога Јована Пејчића.³ Ако је борско издање допунио из првог издања загонетно несталим десетим разговором (са Божидаром Ковачевићем), овога пута Пејчић је књизи додао и белешке, скице, два незавршена разговора (са Милицом Јанковић и Лујом Војновићем). Тако је ово невелико али крупно дело српске књижевне сцене, и важан оријентир у неколиким видовима и нивоима књижевне херменеутике, постављено на место које му припада у националној култури. О његовим бројним врлинама, и – по неким – извесним манама (које се тичу критеријума избора интервјуисаних књижевника) довољно је писано.

¹ Бранимир Ћосић, *Десет њисаца – десет разговора*, Издавачка књижевна Геце Кона, Београд 1931. Објављено је девет разговора, са следећим писцима: Борисав Станковић, Вељко Петровић, Сибе Миличић, Душан С. Николајевић, Милош Црњански, Григорије Божовић, Густав Крклец, Милан Ракић, Станислав Винавер.

² Бранимир Ћосић, *Десет њисаца – десет разговора*, приредио и поговор написао Јован Пејчић, Народна библиотека Бор, Бор 2002.

³ Бранимир Ћосић, *Десет њисаца – десет разговора*, приредио Јован Пејчић, Службени гласник, Београд 2012.

2. Но, само књижевно-теоријско и књижевно-историјско питање жанра књижевнога разговора, очигледно, није бивало довољно наглашавано, а њиме тематизовани проблем није био свестрано истраживан. Стога је приређивач Јован Пејчић учинио додатни напор, и, уместо поговора београдскоме издању, опремљеном свом потребном апаратуром (библиографија разговора, библиографија приказа, текст о животу и раду Бранимира Ћосића, реч о овоме издању, те преглед имена), написао – посебну књигу, под насловом *Поетика књижевног разговора*. О тој књизи би сада ваљало нешто рећи.

2.1. Једном неуобичајеном „Мапом *Поетике књижевног разговора*” аутор нас је увео у главни део своје књиге, иза којег иду још само био-библиографски и регистарски Додаци; а кроз читав текст књиге и низ прикладних илустрација: фотографија, цртежа, факсимила... Тај главни део инвентивно је насловљен једном парафразом познатог оброта – „аутобиографија о другима”, те Пејчић Ћосићевој књизи даје назив „аутопортрета вођених руком Бранимира Ћосића”. У овој фигури назначавача нам се најважнија одлика Ћосићеве књиге: аутентичност разговором осликаних аутопортрета интервјуисаних писаца. Сада нам Пејчић сугерише да су ти аутопортрети истовремено и портрети израђени Ћосићевом књижевном руком, тј. да аутентичности не би ни било да портретист није њен дух измамио од аутопортретиста, извео на видело и ставио га у слова и слике. Наравно, тиме је подвучена и стваралачка димензија Ћосићевога посла. Али, показало се да је ова „дијалектика” међузависности портрета и аутопортрета била још дубља, јер је Ћосићев рад портретисте такође и његов књижевни аутопортрет, аутопортрет онога који осликава личности и појаве писаца, амбијенте у којима су вођени разговори, који смишља и осмишљава питања, поставља их, води разговоре, скрива и „умањује” своје учешће, тј. компонује и драматизује сцене, ликове, дијалоге...

2.2. Пејчић је најпре говорио о општој сагласности око вредности али и о променљивој, идеолошки мотивисаној, рецепцији Ћосићеве књиге, која је, ипак, као акт и дело имплицитнога превредновања у „поретку” српске књижевности, оставила дубокога трага, а припадају јој, према нашем аутору, и „све заслуге за утемељење интервјуа као посебног и самоговорећег књижевног жанра” (стр. 20), посебног „облика литерарно-публицистичкога стварања” (21) у српској култури. Поетику овога жанра Ћосић у нас, уистину, утемељује, због чега се Пејчић, који је одлучно закорачио у, по свему судећи, замашније истраживање те поетике, саглашава са судом да је у питању „дело *ирекрејничко* у својој врсти” (22), дакле парадигматично, без обзира на то што му не припада и временско првенство. Стога је, сматра аутор, за њено проучавање неопходан „комплексан приступ”: књижевно-историјски, књижевно-интерпретивистички и књижевно-теоријски.

Пошто нас је упознао са зачецима и првим примерима историје књижевног разговора у Срба, са зачетницима и пионирима овога жанра у нас, па потом са великим европским узорима те врсте, Пејчић је изложио занимљиву повест првих објављивања Ћосићевих интервјуа у часописима, потом и мали извештај о преговарању око издавања књиге и уговарања, а најзад и анегдотску причу о загонетноме, тј. одсутноме „десетом интервјуу”.

2.3. Затим је отворено прворазредно питање мотива за вођење књижевних разговора, разговора о писцима и њиховим делима, са самим писцима. Пејчић налази да су Ћосићеви сазнајни циљеви, најпре, сам писац, као креативна и централна фигура, и, потом, „брига за интересе историје књижевности и културе, поетике и естетике књижевности, психологије и социологије књижевног живота” (50). Пејчић показује да Ћосић јесте испунио свој програмски циљ „тачности, исцрпности”, али да то начелно није ни могуће са циљем одређеним као „аутоанонимност, неутралност ..., максимално одсуство аутора интервјуа” (51), утолико што аутор врши избор сабеседника, и то вазда са одређенога социкултурнога и етичко-естетичкога, па дакле и са вредноснога становишта. Ћосић је, према Пејчићу, одлучио да се бави самим „жаришћима књижевног живота” (55), тј. да као критеријум избора узме „начело актуалности” (56), свестан да то може ићи на штрб критеријума „дубље драгоцености” (57) дела некога писца (који се критеријум, уосталом, увек и само накнадно може поуздано примењивати). Са ових позиција Пејчић брани Ћосића од приговора да је актуалности и прагматизму жртвовао „критичко-историјски поглед дугог трајања” (58), и на неколиким примерима показује како је Ћосић заправо редовно прелазио са „био-библиографскога” плана на „вредносно критички”, тј. просуђивачки и оцењивачки план, што ово његово дело, наравно, одмах сврстава, по природи ствари, у подухвате преређивања књига на једној полици имагинарне националне библиотеке.

2.4. Унутар ових разматрања отворио се сада големи проблем „технике и поетике књижевног интервјуа” (69), којем је Пејчић морао приступити историјски и теоријски. Пошто је скицирао пут ове форме од античкога дијалога, преко новинскога интервјуа, до несагледивих могућности разговора у најновијим технолошким условима (да ја помем друштвене мреже, „блогове”, електронску пошту, писане телефонске поруке...), окренуо се темељном питању о самоме бићу разговора, о његовој могућности и претпоставкама. То га је довело до избора – међу многим дисциплинарним приступима – филозофске проблематизације разговора, у два њена главна аспекта. Први аспект, који се тиче дијалектике питања и одговара, и неукидивости питања одговором или одговорима, разматрао је, укратко, у дијалогу са Гадамером, Шестовом, Беконом...; а други, такође интердисциплинарно захтеван, који се тиче бића

и идентитета учесника у разговору, расправљао је, међу осталима, са Де Сосиром, Мерло-Понтијем, Јакубинским. Ту су се издвојила питања Другога, изражавања, интерсубјективне размене, тј. општења, те невербалних аспеката комуникације. Иза такве теоријске припреме, Пејчићу је било дано да реконструише и Ћосићеве имплицитне теоријске претпоставке разговора са писцима, у чијој структури, конструкцији и композицији наш аутор разазнаје и „наративно-критички слој”, и мотивацију разговора као „емпиријски слој”, најзад, „документарно-дијалогички слој”. Ту, како вели, „класичну схему” (84) Ћосић је надахнуо наративним, критичким, психолошким пасажима, и, надамце, својим особеним, непоновљивим уметничким осећањем и изразом. У овој својеврсној уметности, уметности конверзације, Ћосић је прибегавао и скоро драматуршкоме поступку „немих питања, неме реплике” (96), или ти „белих” питања, изостављајући само на манифестном плану своја питања, и појачавајући њиховом латенцијом, у квази-монолошкој форми, тонус излагања. Тај „процес релативисања положаја питања у структури књижевног разговора”, дакле привиднога, тј. композиционо смисаонога релативисања онога најважнијег, дошао је – према Пејчићу – до „нулте тачке”, чиме је круг ове форме затворен (99), али само да би тиме, и по моме суду, значење и смисао обелодањенога били далекосежно продубљени.

Најзад, пошто је још једном скренуо пажњу на Ћосићеву опседнутост „тачношћу изговорене речи” (с кога разлога је прихватио и ауторизацију текстова својих саговорника), Пејчић је истакао снажну етичку мотивисаност ове Ћосићеве одлуке и праксе. Стога би се, по њему, између уметничке и истиносне димензије разговора Ћосић увек опредељивао за истину. Али, будући да је овим његовим, слободно могу рећи, делима, својствена уметничка димензија, те да до истине изговоренога држи из најдубљих етичких побуда, могао бих закључити да је читав подухват на стабилном класичном тронушцу Истине-Добра-Лепоте. Па, кад смо поново код једне од Ћосићевих тријада, да поменемо и ону коју Пејчић види у његовој одлуци да у књизи буду заступљени писци старијега, средњега и млађега нараштаја (онога доба), чиме Ћосић даје веран пресек српске књижевности између 1920. и 1929. године, али посебно наглашавајући управо оно што се тек појављује на хоризонту једне по ко зна који пут пробуђене националне књижевности и националне културе уопште. Наступање тога новог, злом судбином спречен, није могао да прати овај наш болни Брана, који је, премда „спутан [сам] са свих страна”, ипак летео „у унутрашњој слободи свога духа” (152).

3. Јован Пејчић је, на крају, подробно обрадио и већ поменути проблем ауторства и ко-ауторства књижевних разговора, портретисања и аутопортретисања, изричито рекавши како Ћосићева књига *Десећ*

писаца – десет̄ разговора „заслужује да се назове галеријом књижевних аутопортрета вођених руком Бранимира Ћосића” (122), чиме се на још један начин истичу и њена „културноисторијска документарност” и њен статус „уметничке творевине” (122).

3.1. А пошто држи да Андрићеве речи записане поводом разговора Љубомира Ненадовића са Његошем: „Дајући друге, ми се одајемо”, ја бих – ако је допуштено, додајући да се тако не само „одајемо”, већ се на просто „дајемо” – отворио још један план оне „дијалектике” портретисања-аутопортретисања. Не поигравам се обртима, и не правим забавну вратоломију, када поменутом „техне” долазим до још једнога аутопортрета, подвлачећи да је *Поетика књижевног разговора* аутопортрет њенога писца, Јована Пејчића – страственог а методолошки опремљеног и смиреног, инвентивног а марљивог, ентузијастичног а акрибичног истраживача и тумача српске књижевне баштине.

3.2. Сматрајући да је Ћосићева књига, „сада и за сва времена”, не само дијалог са другима већ и онај његов жељени а неостварени разговор са самим собом, али и са српском књижевношћу и културом, Пејчић је закључио свој текст оценом да је у питању: „Књига-огледало, књига-узор. Књига-споменик” (125).

Ако је тако, ако је тај споменик заправо станиште великих душа српске књижевности, и њен објективирани дух, онда је ова књига Јована Пејчића о томе духовном споменику – као брижљиво, и за сваки даљи рад обавезујуће истраживање његовога изворног значења, његове невеселе историјске судбине, као опомена старима и скретање пажње новим нараштајима, оцењивање данашњег положаја споменика и његовога пуног повесног смисла – својеврсна књига-огледање, књига-прозор. Књига-споменица.

Драган ЖУНИЋ